

Identifikacija i prevencija agresivnih oblika ponašanja kod djece rane i predškolske dobi

Ferenčak, Maja

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:810425>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-31**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Maja Ferenčak

Identifikacija i prevencija agresivnih oblika ponašanja kod djece rane i
predškolske dobi

Završni rad

Petrinja, srpanj 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Maja Ferenčak

Identifikacija i prevencija agresivnih oblika ponašanja kod djece rane i
predškolske dobi

Završni rad

Mentor(i) rada:

prof.dr.sc. Siniša Opić

doc.dr.sc. Tihana Kokanović

Petrinja, srpanj 2024.

Sadržaj

Uvod	1
Agresivni oblici ponašanja djece rane i predškolske dobi	2
Vrste agresivnog ponašanja kod djece rane i predškolske dobi	4
<i>Fizička agresivnost</i>	4
<i>Verbalna agresivnost</i>	4
<i>Socijalna agresivnost</i>	5
Faktori koji utječu na agresivno ponašanje	6
<i>Biološke odrednice agresivnog ponašanja</i>	6
<i>Hormoni</i>	6
<i>Temperament</i>	6
<i>Dominacija</i>	7
<i>Društvene odrednice agresivnog ponašanja</i>	7
<i>Obiteljski odnosi</i>	7
<i>Utjecaj medija</i>	9
<i>Socijalna interakcija s vrtićem i djecom u vrtiću</i>	9
<i>Utjecaj kognitivnih procesa</i>	10
Dobne i spolne razlike kod agresivnog ponašanja	11
Prevenција agresivnog ponašanja kod djece predškolske dobi	12
<i>Obitelj</i>	12
<i>Vrtičko okruženje</i>	13
<i>Lokalna zajednica</i>	13
<i>Empatija</i>	14
Intervencija u slučaju agresivnog ponašanja kod djece predškolske dobi	15
<i>Intervencije unutar vrtića</i>	15
<i>Intervencije kod kuće</i>	16
Uloga odgojitelja i vrtičkog okruženja u razvoju prosocijalnog ponašanje djece	20
Zaključak	22
Literatura	24
Izjava o izvornosti završnog rada	28

Sažetak

U današnje se vrijeme sve više susrećemo s agresivnim ponašanjem kod djece rane i predškolske dobi. Agresivnost možemo definirati kao namjerno i neprihvatljivo ponašanje kojem je cilj nanošenje fizičke i psihičke boli. Prema vrsti, agresivno ponašanje možemo podijeliti na fizičku, verbalnu i socijalnu agresivnost. Faktori koji utječu na agresivno ponašanje dijele se na biološke, društvene i kognitivne odrednice. Biološke odrednice se dijele na hormone, temperament i dominaciju, dok se društvene odrednice dijele na obiteljske odnose, utjecaj medija i socijalne interakcije u vrtiću i s djecom u vrtiću. Mediji danas sve više utječu na dječja ponašanja koja postaju neprihvatljiva za okolinu. Na dobne i spolne razlike kod agresivnog ponašanja najveći utjecaj imaju roditelji jer postoji razlika u odgoju djevojčica i dječaka.

Prevenција je jedna od bitnih stavki kako bi se spriječilo djetetovo nepoželjno ponašanje, u ovom slučaju agresivnost. U tome sudjeluju obitelj, vrtić i zajednica između kojih mora postojati partnerski odnos kako bi prevencija, ali i intervencija bila što uspješnija. Osim toga veliku ulogu imaju i odgojitelji koji kroz različite programe i uređenje okruženja utječu na djetetovo stjecanje novih znanja i spoznaja o društvu, primjeni i razvoju socijalnih umijeća. Isto tako, igra je jedan od glavnih čimbenika u kojoj dijete stječe socijalna umijeća i razvija empatiju prema sebi i drugima.

Ovaj rad ima cilj pobliže opisati kako što lakše identificirati agresivno ponašanje kod djece rane i predškolske dobi te kako prevenirati u situacijama gdje je uočeno agresivno ponašanje. Također, cilj je usmjeriti roditelje kako postupiti u situacijama kada im je dijete agresivno te kome se obratiti za pomoć i suradnju.

Ključne riječi: agresivno ponašanje, prevencija, igra, suradnja

Summary

Today, we meet more and more aggressive behavior in children of early and preschool age. Aggressiveness can be defined as intentional and unacceptable behavior whose aim is to inflict physical and psychological pain. According to the type, aggressive behavior can be divided into physical, verbal and social aggressiveness. Causes that influence aggressive behavior are divided into biological, social and cognitive determinants. Biological determinants are divided into hormones, temperament and dominance, while social determinants are divided into family relationships, media influence and social interactions in kindergarten and with children in kindergarten. Today, the media are more and more frequent and children's behaviors can turn into unacceptable behaviors. Parents have the greatest influence on age and gender differences in aggressive behavior, because they raise on a different way girls and boys.

Prevention is one of the most important aspects of how to prevent a children's unwanted behavior, in this case aggression. The family, the kindergarten and the community participate in this, between which it must be partnership relations in order for prevention, as well as intervention, to be as successful as possible. In addition, educators play have a major role in child's development, and through various programs and environmental arrangements, they influence the child's acquisition of new knowledge and understanding of society, as well as the application and development of their social skills. Also, the game is one of the main ones factors in which the child acquires social skills and develops empathy towards himself and others.

The aim of this paper is to describe in more details how to identify aggressive behavior in early and preschool children and how to prevent it in situations where aggressive behavior is observed. Also, the goal is to guide parents on how to act in situations when their child is aggressive and who to turn to for help and cooperation.

Key words: aggressive behavior, prevention, play, cooperation

Uvod

Agresija se kod djece iskazuje različitim oblicima ponašanja poput otimanja igračkaka, uništavanje igračkaka, guranja, udaranja, griženja, vrijeđanja, samoozljeđivanja i drugo. Kako svako agresivno ponašanje nije isto, tako postoje i različite vrste agresivnog ponašanja djece koje ćemo opisati u narednim poglavljima. Djetetovo agresivno ponašanje može imati različite uzroke, bilo to strah ili prijetnja upućena od strane drugog djeteta, obiteljski problemi, utjecaj medija, loši odgojni modeli i slično. Ukoliko dijete pokazuje neku frustraciju u vrtiću, ona ne mora nužno predstavljati djetetovo agresivno ponašanje. Ako sumnjamo na takvo ponašanje, potrebno je pratiti djetetovo ponašanje i utvrđivanjem istoga pravovremeno djelovati. Kako bi se smanjio i spriječio nastanak i razvoj agresivnog ponašanja, treba djelovati cjelovito na dječji razvoj i proučiti sve okolinske utjecaje na dijete (Šagadin, 2016).

Socijalni psiholozi agresivno ponašanje definiraju kao namjerno i neprihvatljivo ponašanje kojem je cilj nanošenje fizičke i psihičke boli (Aronson, Wilson, Akert, 2005). Prvobitno značenje riječi agresija, potječe od latinske riječi „aggređi“ što znači „prići“ nečemu – u smislu napasti, izložiti se nekom izazovu. Ono znači i započeti nešto, prionuti za nešto, oduprijeti se zaprekama (Rumpf, 2006). Agresija ima mnogo pojava oblika, a znanstvena definicija agresije mora uključivati elemente zajedničke svima njima, što bi značilo da mora biti dovoljno objektivna za istraživačke svrhe, ali i usklađena s općim uvjerenjem o tome što agresija jest, a što nije (Vasta i sur., 1998). S obzirom na genezu nastajanja agresivnog ponašanja, postoje dva pristupa agresivnog nagona. Po prvoj koncepciji, Freud čovjekov agresivni nagon navodi kao njegovu životinjsku narav, slično kao što postoji „nagon smrti“. Po drugoj koncepciji Bandura čovjekov agresivni nagon navodi kao svojstven upravo čovjekovoj naravi, budući da je agresija unutar vrste poznata samo kod čovjeka. Po tome se ne bi moglo govoriti ni o kakvom nagonu, već o socijalnom učenju (Szentmartoni, 1991).

Agresivni oblici ponašanja djece rane i predškolske dobi

Agresivnost je česta pojava u ranoj i predškolskoj dobi djeteta. Djeca, osim što su fizički manja, ona su i emocionalno nezrelja i nalaze se u procesu socijalnog i kognitivnog razvoja. Neki oblici agresivnog ponašanja javljaju se već kod djece predškolske dobi te se ona kao takva smatraju sastavnim dijelom razvoja. Takva ponašanja javljaju se u vrlo ranoj dobi te su fizički agresivna ponašanja poput griženja, čupanja i udaranja prisutna već u jaslčkoj dobi, dok je verbalno i neprijateljsko ponašanje karakteristično za djecu predškolske dobi (Kokanović, 2017). Agresivnost kod djece rane dobi je znak da djetetu treba pomoći te se takvi oblici ponašanja ne smiju zanemariti. Ukoliko se kod djeteta na vrijeme ne prepoznaju problemi u ponašanju, postoji mogućnost da se razvije u odraslu osobu s psihičkim problemima (Smojver-Ažić, Živčić-Bećirević, 2003). Agresivni oblici ponašanja i sukobi u predškolskoj dobi dio su normalnog razvoja djeteta koji će na neki način imati funkciju učenja pozitivnog rješavanja sukoba i razvoja prosocijalnog ponašanja (Kokanović, 2017). Odgojiteljice u vrtiću, promatranjem djeteta, mogu lakše i brže prepoznati njegovo agresivno ponašanje koje može biti fizičko i verbalno. Promatranjem situacije, agresivno ponašanje i djelovanje već kod male djece uvijek znači ili obranu nečega ili borbu za nešto. Agresivnost je sastavni dio vrtićke dobi, kao što je i u svakoj drugoj životnoj dobi (Haug-Schnabel, 1996). Kako bi prevenirali agresivna ponašanja, potrebno je od najranije dobi s djetetom razvijati kvalitetan odnos usmjeren razvoju prosocijalnih oblika ponašanja.

Rano prepoznavanje poremećaja u ponašanju u djetinjstvu izuzetno je važno. Ako se poremećaji u ponašanju ne tretiraju na vrijeme, mogu se razviti u psihičke poremećaje u odrasloj dobi. Čak i prolazni poremećaji u djetinjstvu mogu imati teže posljedice tako što ometaju djetetov prirodni proces razvoja u učenju. Dijete teže svladava ključne razvojne zadatke pojedine dobi, kao što su razvoj samopoštovanja, uspostavljanje adekvatnih socijalnih odnosa s vršnjacima, rješavanje interpersonalnih konflikata te usvajanje akademskih vještina (Smojver-Ažić, Živčić-Bećirević, 2003). Prije svega, važno je s djetetom koje je agresivno, voditi razgovor s kojim ćemo stvoriti čvrstu vezu. Ako naša prisutnost ovisi o našem rasporedu, svako će osjetljivo dijete to primijetiti i suprotstaviti će se manipulaciji. Ukoliko osjetimo da je dijete još uvijek u lošem stanju, iako se razina njegovog neželjenog ponašanja smanjila, vrijeme je da uključimo i bliske osobe (Juul, 2018).

Djeca najčešće koriste agresiju kako bi istjerala svoju volju ili dobila vlasništvo nad nečim što žele u tom trenutku. Također, mnogo uče jedna od drugih pa je dijete naučilo udarati jer je

vidjelo drugu djecu da to čine, možda u igraonici ili u vrtiću, ili je bilo žrtva agresije drugog djeteta. Ako ovaj tip ponašanja potraje do školske dobi, potrebno je potražiti stručnu pomoć (Mackonochie, 2004). Kokanović (2017) ističe da dijete stupajući u interakciju s vršnjacima usvaja različite obrasce ponašanja od kojih su neka i socijalno neprihvatljiva te ih nesvjesno počinju i primjenjivati. U tom procesu djeci su potrebni odrasli koji će svojim ponašanjem davati primjere nenasilnog rješavanja sukoba u svakodnevnim životnim situacijama i na taj način razvijati socijalne vještine potrebne za djelotvorno funkcioniranje u zajednici. Važno je svako djetetovo agresivno ponašanje primijetiti i adekvatno na njega reagirati jer se na taj način prekida lanac ugrožavanja i štete te pokazuje da takvo ponašanje nije prihvatljivo ni poželjno (Kokanović, 2017).

Vrste agresivnog ponašanja kod djece rane i predškolske dobi

U znanstvenoj literaturi mogu se pronaći podjele agresivnog ponašanja prema raznim kriterijima. Jedna od njih je agresivnost s obzirom na način izražavanja i ona se dijeli na direktnu (otvorenu) i indirektnu (skrivenu). Direktna ili otvorena agresivnost definira se kao otvoreni čin sukobljavanja i ona obuhvaća fizičku i verbalnu agresivnost. Indirektna ili skrivena agresivnost definira se kao prikriveni agresivni postupak kao što su socijalno-manipulativna ponašanja (Byorkqvist i sur., 1992; Loeber i Stouthamer-Loeber, 1998, prema Zrilić, Klasnić, Đuranović, 2023). S obzirom na funkciju, agresivnost se dijeli na reaktivnu koja predstavlja reakciju na izvanjski podražaj, događaj ili ponašanje te taj podražaj može biti stvaran, ali i ne mora – dijete ga jednostavno može takvim doživjeti. Agresivnost s obzirom na funkciju, dijeli se i na proaktivnu agresivnost koja je namjerna i planirana za ostvarivanje određenih ciljeva (Essau i Conradt, 2006; Hubbard i sur., 2010, prema Zrilić, Klasnić, Đuranović, 2023). Agresivno ponašanje još možemo podijeliti na fizičku, verbalnu i socijalnu agresivnost.

Fizička agresivnost

Rumpf (2009) navodi kako fizička agresivnost podrazumijeva nanošenje štete ili ozljeđivanje druge osobe. Ovdje pripadaju i oblici nasilja kao što su mučenje životinja ili uništavanje prirodne okoline. U fizičku agresivnost ubrajamo udarce, guranje, lupanje, pljuskanje, štipanje, razbijanje, rušenje, bacanje, čupanje, pljuvanje i slično. Djeca rane i predškolske dobi u vrtićima često pokazuju agresivne tendencije prema vršnjacima. U tom razvojnem razdoblju dominira fizička agresivnost poput vikanja, guranja, udaranja, pljuvanja i slično. Osim toga, javlja se i početak manipuliranja socijalnim odnosima, te se tako neka djeca isključuju iz zajedničkih igara (Crick i sur., 2006). Fizičkoj agresivnosti češće podliježu dječaci, ali je ona moguća i kod djevojčica.

Verbalna agresivnost

Verbalna agresivnost može se javiti kao pratnja fizičkoj, no može egzistirati i samostalno. U verbalnu agresivnost najčešće ubrajamo vikanje, neumjesne šale, vrijeđanje, omalovažavanje, ismijavanje, nazivanje pogrđnim imenima, prijetnje i slično (Zrilić, Klasnić, Đuranović, 2023). Cole i suradnici (2014) naglašavaju da verbalno agresivno ponašanje značajno predviđa fizičko agresivno ponašanje kod djece i adolescenata. Važno je napomenuti da izloženost djeteta

verbalnoj agresivnosti roditelja ima posljedicu razdvajanja (disocijaciju) djece i roditelja, razdražljivost, depresiju, bijes i neprijateljstvo (Teicher i sur., 2006).

Socijalna agresivnost

Pojam socijalne agresije uvode Cairns i suradnici (1989, prema Card i sur., 2008). Može se odrediti kao oblik nefizičke agresije koja izravno i/ili neizravno narušava i šteti socijalnim odnosima pojedinca s drugima (Crick i Grotpeter, 1995; Crick i sur., 2006). Prema Card i sur. (2008) u socijalno agresivno ponašanje ubrajamo odbacivanje neke osobe, negativne neverbalne načine izražavanja, širenje neistinitih glasina, socijalno isključivanje s ciljem nanošenja štete, odnosno narušavanje žrtvinog samopoštovanja. Crick (1995) također upotrebljava termin nasilje u vezi, odnosno relacijsko nasilje umjesto termina socijalna agresivnost. Ono obuhvaća sva ponašanja koja izazivaju štetu koja nastaje kao rezultat manipulacije u vršnjačkim odnosima. Socijalna agresivno ponašanje javlja se u ranom djetinjstvu s razvojem verbalnih i socijalnih kognitivnih vještina, oko četvrte i pete godine djetetova života. Nadalje, roditelji i odgojitelji češće i lakše zapažaju fizičku agresivnost djeteta i doživljavaju ju više zastrašujućom od socijalne agresivnosti jer je ona neizravan oblik agresivnog ponašanja te ju je teže zapaziti (Dereli, 2020).

Faktori koji utječu na agresivno ponašanje

Prema Vasti i sur. (1998), agresivno ponašanje uglavnom sadrži biološke, društvene i kognitivne čimbenike. Biološki čimbenici su podijeljeni na hormone, temperament i dominaciju, dok su društveni čimbenici podijeljeni na obiteljske odnose i medije. U društvene čimbenike još možemo ubrojiti i socijalnu interakciju u vrtiću koja također ima veliki utjecaj na agresivnost djece.

Biološke odrednice agresivnog ponašanja

Biološki čimbenici bitni su za rani razvoj agresije, dok su društveni i kognitivni čimbenici karakteristični za njezin budući razvoj. Agresivnost je vrlo postojana i stabilna osobina koja se učvršćuje u predškolskoj dobi (Petermann i Petermann, 2010). Hormoni, temperament i dominacija jedni su od čimbenika koji često mogu biti predispozicija za agresivno ponašanje. Prema rezultatima longitudinalnih istraživanja, vršnjačke procjene agresivnosti u dobi od osam godina izvrstan su prediktor agresivnosti i drugih antisocijalnih ponašanja u dobi od trideset godina (Eron, 1987., Eron i sur., 1987, prema Vasti i sur., 1998). Takva stabilnost već sama govori da je riječ o genetski ili biološki uvjetovanom ponašanju.

Hormoni

Hormoni koje proizvodi ljudsko tijelo odgovorni su za tjelesne i ponašajne razlike između muškaraca i žena. Istraživanja su potvrdila kako muški hormon testosteron ima važnu ulogu u ljudskoj agresivnosti, što bi značilo da je muška populacija agresivnija od ženske populacije (Vasta i sur., 1998).

Temperament

Temperament opisuje djetetov ponašajni stil, ne odražavajući toliko što dijete čini i koliko to čini. Thomas i Chessova su u svom longitudinalnom istraživanju izvijestila kako djeca, koja su klasificirana kao „teška djeca“ imaju više problema u ponašanju od djece svrstane u druge kategorije (Thomas i sur., 1968; prema Vasti i sur., 1998). Djecu s „teškim“ temperamentom karakterizira učestali plač i veći zahtjevi nego kod ostale djece, što bi značilo da su ta djeca podložnija agresivnom ponašanju. Rezultati istraživanja ukazuju da to mogu biti uvjetovani i

okolinskim čimbenicima, no upućuju na to da se barem dio ponašanja može objasniti određenim temperamentima (Vasta i sur., 1998).

Dominacija

Priroda može utjecati na razvoj agresivnog ponašanja pomoću mehanizma dominacije. Za razliku od većine objašnjenih razvoja agresivnosti, prema kojima je ona isključivo nepoželjno ponašanje koje uvijek valja ukloniti ili kontrolirati, etolozi tvrde da se agresivnost prenosi sa generacije na generaciju jer koristi pojedincu i cijeloj zajednici (Cairns, 1986; prema Vasta i sur., 1998). Kako dominacija vrijedi u životinjskom svijetu, tako ona postoji i kod djece. Opažanja djece u prirodnim uvjetima pokazuju da u skupini djece postoji hijerarhijska nadmoć (Ginsburg, 1980; Strayer i Noel, 1986; prema Vasti i sur., 1998). Djeca nadmoć postižu tučnjavom i upotrebom tjelesne sile, a potom zadržavaju kontrolu nad manje dominantnima pomoću nenasilnih prijetnji i pokreta (Vasta i sur., 1998).

Društvene odrednice agresivnog ponašanja

Društveni čimbenici također su vrlo važne odrednice agresivnog ponašanja. Osim obitelji kao jednog od važnih čimbenika, među njima je i utjecaj medija kojemu su djeca sve više podložna. Također u sve to ubrajamo i socijalnu interakciju s djecom u vrtiću koja mora imati veliki utjecaj na djetetovo agresivno ponašanje.

Obiteljski odnosi

Dječja agresivnost često proizlazi iz kućnog odgoja, odnosno odnosa s roditeljima te braćom i sestrama. Roditelji čije je dijete agresivno i neposlušno, često rješavaju tjelesnim kažnjavanje nego objašnjavanjem i poučavanjem (Dodge, Petit i Bates, 1994., Morton, 1986., Patterson, Reid i Dishion, 1992; prema Vasti i sur., 1998). Prema teorijama socijalnog učenja, u prvoj situaciji roditelji svojoj djeci modeliraju agresivno ponašanje, a ona oponašaju što vide, a u drugoj situaciji takvi roditelji imaju odnos s djecom koji upravo izaziva i podržava agresivnost. Istraživanja su pokazala da su djeca iz „nasilnog“ sela u prvoj spomenutoj situaciji tijekom igre imala veći nagon agresivnosti, iz čega se može zaključiti da su oponašala ono što su često vidjela od svojih roditelja i drugih odraslih članova zajednice (Vasta i sur., 1998; prema Fry 1988). Istraživanja iz druge spomenute situacije, koje je istraživao Patterson sa suradnicima, utvrdio je kako u većini obitelji agresivne djece vlada poremećaj obiteljskih odnosa, koje je on nazvao *obiteljskim procesom prisile*. U takvim obiteljima prevladava negativizam i

neprijateljstvo, gdje gotovo uopće nema prijateljstva ni suradnje. Roditelji grde svoju djecu, prigovaraju im i prijete, dok ih djeca gnjave i ne slušaju te zadirkuju i frustriraju jedno drugo. Patterson takve obrasce postupanja smatra prisilom jer članovi obitelji svoje ciljeve ne postižu suradnjom, odnosno prosocijalnim ponašanjem, već ih ostvaruju prijetnjama, naredbama i postupcima koji uključuju silu (Vasta i sur., 1998; prema Baldwin i Skinner, 1989., Patterson, 1982., 1986., Patterson i sur., 1992).

Budući da se prve vrednote i prve identifikacije stječu u obitelji, u nastavku ćemo navesti odgojne stilove koji mogu imati utjecaj na dječju agresivnost. U autoritarnom odgoju, roditelji su ti koji odlučuju o svemu što se tiče djetetova ponašanja unaprijed postavljenim pravilima i normama. Roditelji su često kruti te nastoje regulirati, kontrolirati i vrednovati ponašanje i stavove djeteta u skladu s unaprijed danim modelom, najčešće određenim od nekog višeg autoriteta. Takav stil kod djece često stvara frustracije zbog nemogućnosti zadovoljavanja vlastitih potreba. Obično naiđu na kaznu koja je tjelesna, što može imati posljedicu kasnije agresivnosti. Kod permisivnog odgoja namjerno se žele eliminirati sve frustracije zbog straha da će one stvoriti traume kod djeteta. Zbog toga se izbjegavaju izravne tjelesne kazne te roditelji udovoljavaju djetetovim željama kako bi se otklonile teškoće i neuspjeh. Takav stil kod djece stvara manjak sposobnosti da iskuša vlastitu snagu i povjerenje u sebe, te se rađa nesigurnost koja može rezultirati većom agresivnošću nego kod autoritarnog stila. Nedosljedni odgoj smatra se da uzrokuje još veću agresivnost nego autoritarni i permisivni odgojni stil. On ovisi o trenutnom raspoloženju roditelja i on ne omogućuje djetetu potrebne točke orijentacije za ponašanje. Stoga se javlja osjećaj tjeskobe i izgubljenosti, što se postepeno stvara u veliku nesigurnost što na kraju može zamijeniti agresivnim ponašanjem. Odgojni stil odgoja koji uzorkuje najmanju agresivnost je autoritativni stil odgoja. Takav odgoj pruža djetetu sigurnost te su djetetu postavljene jasne granice i pravila, ali s dovoljnom količinom ljubavi. Naravno, nije cilj da se uklone svi sukobi i teškoće, zabrane i neuspjesi (Szentmartoni, 1991).

Početak 2002. godine objavljena je studija Sveučilišta Halle koja dokazuje kako su obitelji u Njemačkoj postupno počela smanjivati odgoj pomoću „udarnih“ argumenata. Prema istraživanju 85 posto ispitanih roditelja navelo je kako djecu žele odgojiti bez nasilja, dok ih 60 posto njih priznaje upotrebu pljuski. Danas, ukoliko se želi ispitati zašto određeno dijete nije razvilo samopoštovanje, zašto bezobzirno i nasilno u školi, u slobodno vrijeme ili poslije kao sudionik u prometu, često se korijeni takvog neprimjerenog ponašanja mogu pronaći u obitelji. Za razliku od prijašnjih generacija, danas su agresija i nasilje u obitelji tema o kojoj se javno raspravlja i koja može imati javne posljedice (Rumpf, 2002).

Utjecaj medija

Medijski sadržaj danas je sve pristupačniji, ali za sobom nosi dobre i loše strane. Jedna od lošijih stvari je agresija koja je najčešća u ranoj i predškolskoj dobi djeteta. Djelovanje nasilja na televiziji i ostalim malim ekranima potiče razvoj dječje agresije. Dokazano je da prosječno dijete gleda televiziju više nego što se bavi ostalim aktivnostima osim zajedno, osim spavanja. Dnevno ispred televizije provede u prosjeku od dva i pol do četiri sata, gdje do svoje 21. godine vidi oko 8.000 nasilnoj sadržaja, odnosno ubojstava (Vasta i sur., 1998; prema Liebert i Sprafkin, 1988). Istraživači su mnogo puta potvrdili da djeca gledajući nasilne filmske junake mogu naučiti nove oblike agresije i da ih takvi filmovi potiču na agresivno ponašanje (Bandura, 1984., 1986.: prema Vasti i sur., 1998). Vasta i sur. (1998) prema Parke i Slaby (1983) navode kako djeca viđena nasilna ponašanja često oponašaju. Najčešće oponašaju agresivne postupke „dobrih“ likova, koji postižu cilj agresijom u nekim filmovima i serijama. Zahvaljujući televizijskom nasilju djeca postaju tolerantnija prema agresiji, što im u konačnici manje smeta.

Što se tiče interneta, Miliša i sur. (2010) ističu kako su najopasniji internetski sadržaji oni koji sadržavaju nasilje, pornografiju ili elemente širenja ideološke mržnje. Osim toga ukazuju kako prekomjerno korištenje interneta uzrokuje i smetnje s vidom, spavanjem, prehrambene teškoće i socijalnu izolaciju jer dijete uspostavlja nove „virtualne“ odnose. Ciboci i sur. (2011) ističu kako prekomjerna izloženost djece nasilnom sadržaju putem interneta utječe na toleranciju jer djeca promatrajući upijaju određene obrasce ponašanja. Stoga, izloženost nasilnom ponašanju povećava vjerojatnost da će djeca u budućnosti ispoljavati agresivna ponašanja. U današnje vrijeme, djeca su najviše izložena utjecaju društvenih mreža i influencera koji snimaju i objavljuju sadržaj koji može utjecati na djetetovo ponašanje bilo to u pozitivnom ili negativnom smislu.

Socijalna interakcija s vrtićem i djecom u vrtiću

Agresivnost je tema koja se još uvijek pojavljuje u dječjem vrtiću. Poznato je da djeca iz obitelji u kojima zadovoljavanje dječjih potreba ne stoji u prvom planu roditeljskih interesa, često se potiskuje zbog čega dolazi do neočekivanog agresivnog reagiranja. Također se zna da ta djeca i njihovi problemi postaju prepoznatljivi pri prijelazu obitelji u vrtić koji ima svoje zahtjeve zbog čega dolazi do još problematičnijih situacija u kojima se dijete nađe. U vrtiću, dijete stječe iskustvo s vršnjacima, gdje će se sigurno suočiti i s agresivnošću bez obzira na iskustvo koje je steklo u obitelji. Dijete agresivnost vidi kod drugih ili je ona sama po sebi

usmjerena prema njemu. Dijete uči promatrajući druge, zatim uči oponašajući ih, i na posljetku uči preko vlastitog iskustva i brojnih situacija u kojima je povoljno djelovati agresivno kako bi se postigao željeni cilj. Ono uči već prema ishodu događaja, da mu je bolje sljedeći put se ponašati drugačije, inače će prije nego li se snađe ostati bez najdraže igranke, simpatije s kojom se voli igrati i slično (Haug-Schnabel, 1996).

Studije koje se bave problemom nasilja među predškolskom djecom i dalje su izuzetno rijetka jer su istraživanja potvrdila da su djeca najčešće uključena u nasilna ponašanja. Istraživanje Ladda i Burgessa (1999) pokazalo je da u vrijeme pohađanja vrtića djeca imaju najveću tendenciju da se agresivno ponašaju ili da doživljavaju agresivno ponašanje od druge djece (Kraljic Babić, Vejmelka 2015).

Utjecaj kognitivnih procesa

Prije svega, moramo shvatiti kognitivne procese, kako bismo mogli u potpunosti razumjeti dječju agresivnost. Agresivnost je pojam koji poznaje većina djece i još odmalena mogu prepoznati agresivno ponašanje za koje već tada shvaćaju da je nepoželjno (Vasta i sur., 1998). Djeca u dobi od pet godina shvaćaju i one složenije oblike agresivnosti, primjerice „premještenu agresiju“ (osvetnička agresija), kada dijete nad kojim je bila izvršena agresija udara nešto ili nekoga (Weiss i Miller, 1983, Miller i DeMarie-Dreblow, 1990, prema Vasta i sur., 1998). Dječaci se osobito razlikuju po kognitivnom funkcioniranju od svojih vršnjaka, što bi značilo da je razina njihovog moralnog rasuđivanja nešto niža (Bear, 1989) i oni pri donošenju moralnog suda rjeđe uzimaju u obzir namjere lika (Sanvitale i sur., 1989, prema Vasta i sur., 1998). Bryant i Ellis (1982; prema Vasta i sur. 1998) ističu kako su agresivna djeca manje empatična.

Dobne i spolne razlike kod agresivnog ponašanja

Poznato je da su muškarci podložniji agresivnom ponašanju od žena, a ta se činjenica odnosi na sve dobne skupine iako u prve dvije godine života te razlike nisu toliko izražene (Keresteš, 2002). Smatra se da su dječaci agresivniji u predškolskoj dobi i tijekom osnovne škole te je njihova agresija uglavnom usmjerena prema drugim dječacima. Kokanović (2017) je ispitujući spolne razlike u manifestiranju agresivnih oblika ponašanja kod djece predškolske dobi utvrdila da dječaci češće manifestiraju agresiju i to u vidu fizičkog i verbalnog sukoba u odnosu na djevojčice. Za razliku od dječaka, djevojčice se pretežno koriste socijalnom agresijom, odnosno ogovaranjem, nazivanje pogrdnim imenima kojima pokušavaju izbaciti nekoga iz društva (Vasta i sur., 1998). Dječaci u većini slučajeva stupaju u kratke i intenzivne sukobe, dok djevojčice stupaju u sukobe koji traju mnogo dulje i ostavlja dugotrajne posljedice na njihov odnos (Juul, 2018). Neka su istraživanja pokazala kako su djevojčice jednako fizički agresivne kao i dječaci, ali to bolje sakrivaju od odraslih jer je takvo ponašanje društveno neprihvatljivo među djevojčicama (Kušević i Melša, 2017). Naime, kod djevojčica se potiče empatija i ovisnost o drugima, a dječaci nisu zabrinuti reakcijama okoline na agresivno ponašanje i očekuju nižu razinu neodobravanja (Klarin i sur., 2018).

Prevenција agresivnog ponašanja kod djece predškolske dobi

U tradicionalnoj praksi, bilo to u obitelji i vrtiću, nepoželjno ponašanje se pokušavalo spriječiti kažnjavanjem. Najčešće je to bilo stajanje u kutu, odvajanje u zasebne prostorije, davanje neželjenih zadataka, izoliranje od vršnjaka, pa i fizičko kažnjavanje kao što je čupanje za kosu ili uši, pljuskanje po licu, rukama ili stražnjici. Suvremeni pristup ne uključuje ovakve vrste kažnjavanja jer je dokazano da se takvim postupcima neželjenog ponašanje kod djece još više povećava. Restriktivne odgojne mjere i intenzivno kažnjavanje smatraju se kao čimbenici rizika za agresivno ponašanje djece već od ranije dobi (Eron i sur., 1963; Pettit i sur., 1988, prema Velić i Brajša-Žganec, 2018). Wahl i Metzner (2011; prema Zrilić, Klasnić i Đuranović, 2023) ističu kako prevenciju agresije treba započeti od djetetove najranije dobi i trebaju se dugoročno provoditi. Kako bi se agresivnost kod djece svale na minimum potrebno je poticati i razvijati prosocijalno ponašanje. Prosocijalno ponašanje se kod djece razvija paralelno s kognitivnim razvojem, kojem uvelike doprinose interakcije u obitelji, vršnjacima i zajednicom odnosno iskustva koja djeca stječu u tom socijalnom kontekstu (Kokanović, 2017).

Obitelj

Obitelj ima veliku odgovornost prema djetetu jer to mjesto gdje dijete stječe prva znanja, vještine, usvaja vrijednosti i norme ponašanja. Preduvjet za uspješan, cjeloviti razvoj djeteta osobito njegovu socijalnu komponentu, je uključenost oba roditelja u odrastanje djece te stvaranje kvalitetnog obiteljskog ozračja i okruženja (Kokanović, Opić, 2018). Dijete stvara sliku o sebi i drugim ljudima kroz obiteljske odnose. Promatrajući odnose svojih roditelja dijete uči o životu, ljubavi, razumijevanju, bliskosti, pružanju utjehe, ali istovremeno i o sukobljavanju suprotstavljenih mišljenja, konfliktnim situacijama te pronalaženju rješenja za različite krize i probleme. U svemu navedenom roditelji su djetetu uzor i model prema kojem ono formira svoja stajališta, stoga je važno pružiti mu dobar primjer iz kojeg će ono učiti o životu te se razviti u socijalno kompetentnu osobu (Kokanović, Opić, 2018). Obiteljska okruženja u kojima djeca odrastaju nisu uvijek brižna i podražavajuća. Svakodnevno susrećemo sve više obitelji u kojima vladaju loši obiteljski odnosi, svađe, sukobi i mnogi oblici nasilničkog ponašanja. U takvim obiteljima, djeca su zanemarena, izložena stresu, nasilju i samim time sklonija manifestiranju i usvajanju agresivnog ponašanja. Biti dobar roditelj danas je veliki izazov jer nije jednostavno odgojiti zdravo, normalno i uspješno dijete. Zbog toga roditelji nerijetko trebaju pomoć države i njezinih institucija (Đuranović i Opić, 2013). Bašić (2009)

navodi mogućnost organiziranja roditeljskih treninga, grupa roditeljske potrebe, edukacije roditelja tiskom, medijima, radionicama, predavanjima i slično, dok Filipović (2009) smatra da roditelji trebaju stjecati nove spoznaje, vještine, mijenjati svoja ponašanja, odnosno raditi na poboljšanju svog roditeljskog djelovanja jer je roditeljstvo ipak odgovoran i kompleksan posao. Filipović (2009) također navodi važnost organiziranja „Škole za roditelje“. Prednost ovih škola je što se vrlo lako organiziraju, traju relativno kratko, ne trebaju financijska sredstva, a roditeljima se daju bitne informacije i smjernice za oblikovanje kvalitetnog odnosa. Škola je osmišljena kao mjesto gdje će se roditeljima davati pomoć i podrška za biranje i prakticiranje djelotvornih odgojnih postupaka, a ne da ih se kritizira za njihove pogreške i propuste koje su učinile bilo iz neznanja ili iz neobaviještenosti. Iskustva ukazuju da takve škole ne poboljšavaju samo odnose između roditelji i djece, već i partnerske odnose roditelja.

Vrtičko okruženje

Osim obitelji, vrtić je najvažniji čimbenik za rast i razvoj djeteta (Đuranović i Opić, 2013). Odgojitelj, osim što stvara ugodno i pozitivno vrtičko ozračje, zadovoljava dječje potrebe i organizira niz poticaja i kreativnih aktivnosti, on je taj koji prvi, poslije roditelja, zapaža eventualna odstupajuća i rizična ponašanja kod predškolske djece. Odgojitelj mora prepoznati, razumjeti i pravilno odgovoriti na individualne razvojne specifičnosti kod djeteta kako bi uspješno preventivno djelovao na rizična ponašanja djece. Poticanjem prosocijalnog ponašanja, razvijanjem sposobnosti kooperacije i nenasilnog rješavanja sukoba, osposobljavanjem djece za uvažavanje drugih i njihovih potreba i želja te stvaranje poticajnog i ugodnog ozračja, vrtić preventivno djeluje na razvoj rizičnih ponašanja predškolske djece (Jurčević-Lozančić, 2005).

Lokalna zajednica

Lokalna zajednica je posebna i specifična, a ta posebnost proizlazi iz njezine tradicije, kulture, povijesti i ljudi koji rade i žive u njoj. Ona je i institucija koja raspolaže javnom vlasti koja joj je omogućena zakonom. Lokalna zajednica ima veliku ulogu pri organiziranju i postavljanju strategija prevencije rizičnih oblika ponašanja djece. Niz je čimbenika koji utječu na kvalitetu programa: suradnja između stručnjaka i institucije, ozračje u kojem se program provodi, politika koja podržava provedbu programa i slično. Koliko će lokalna zajednica ulagati u kvalitetu življenja, jačanje roditeljstva, skrb za djecu od najranije dobi, ovisi o samoj lokalnoj zajednici čije je sjedište njezina uprava (Mataga-Tintor, 2003). Programi prevencije u svakoj su lokalnoj zajednici specifični i drugačiji od drugih, jer su problemi i potrebe s kojima se

susrećemo u svakoj lokalnoj zajednici drugačiji. Važno je napomenuti da kvaliteta i uspješnost provedbe preventivnih programa ovisi o senzibilnosti ljudi koji upravljaju lokalnom zajednicom, odnosno političarima koje su građani izabrali na izborima. Oni su svjesni potrebe i važnosti izrade i provedbe preventivnih programa u svojoj zajednici te daju potporu i podršku stručnjacima koji ih izrađuju, učinit će svoju zajednicu zdravom i otpornom, a njezine članove zadovoljnima i sretnima (Đuranović i Opić, 2013).

Empatija

Temelji empatije nalaze se u mozgu kod svakog djeteta od samih početaka. Tijekom prvih tri do pet godina djetetova života moraju se dogoditi tri stvari kako ni razvili empatiju: djeca moraju razviti empatiju od svojih roditelja i onih koji se za njemu brinu, dijete mora dopušteno iskusiti svoje vlastite osjećaje i emocije i izraziti ih u sigurnoj atmosferi bez osuđivanja, te dijete mora doživjeti široki raspon emocionalnih reakcija od svojih roditelja. Jednostavno rečeno, dijete upoznaje vlastite i tuđe emocije zasnovane na iskustvu, a ne na intelektualnoj informaciji (Juil, 2018). Dijete treba učiti od samih početaka da se brine o drugima, pomaže i suosjeća s drugima jer koliko se god nauči dijete prosocijalno ponašati, toliko će mu se agresija činiti kao nepoželjno i nepotrebno ponašanje (Vasta i sur., 1998).

Intervencija u slučaju agresivnog ponašanja kod djece predškolske dobi

Ajduković (2008) definira intervenciju kao namjerni postupak namijenjen podupiranju i/ili pomaganju korisnicima u svladavanju svojih teškoća i postizanju svojih ciljeva povezanih s razvojem znanja, stavova, motivacija i vještina. Intervencijski i preventivni programi koji se počnu provoditi dovoljno rano mogu smanjiti dječju agresivnost. Dobrobit preventivnih i intervencijskih djelovanja korisna je za dijete koje je žrtva, a i za dijete koje je počinitelj. Nažalost, većina tih programa se ne provodi u ranoj i predškolskoj dobi, nego uglavnom najranije u početnim godinama obaveznog školovanja (Zrilić, Klasnić i Đuranović, 2023). Intervencija u sprječavanju pojave agresivnog ponašanja među djecom predškolske dobi zahtjeva brzo i efikasno djelovanje putem programa koji uključuju dijete, obitelj, odgojno-obrazovni sustav i društvo na svim razinama socio-ekološkog djelovanja (Kraljic Babić i Vejmelka, 2015).

Intervencije unutar vrtića

Agresivno ponašanje nije poželjno smirivati na silu, niti mu pridavati previše pažnje ako dijete ima nasilne ispade unutar skupine, osim ako su rizični i opasni i potrebno je ukloniti opasnost (Ortner, 2007). Djeca koja najčešće pokazuju agresivno ponašanje prema drugoj djeci su ona u jaslicama. Ponekad se zapitamo jesu li ta djeca uistinu agresivna ili je to njihovo prirodno ponašanje u određenoj razvojnoj fazi, ali je bitno pravilno reagirati. Ukoliko neko dijete ugrize drugo dijete, potrebno mu je prići iskreno i s razumijevanjem te mu reći da ne volimo kada se to radi i da to drugo dijete boli. U isto vrijeme pokušavamo saznati i namjeru ugriza. Moguće je da ćemo s tim pristupom uzrokovati frustraciju kod djeteta, kao i njegovu potrebu da grize jer naša poruka uključuje i ne isključuje bit ugriza (Juul, 2018).

Prvi oblik liječenja agresivnosti kod djece je psihoterapija koju najčešće provodi dječji psihijatar ili psihoterapeut uz prisustvo roditelja. Psihoterapija se najčešće koristi liječenjem igrom, psihodramom, razgovorom, analizom crteža (Kušević i Melša, 2017). U multidisciplinarnom pristupu gdje su uključeni profesionalci iz različitih struka, dijagnostički postupci su: promatranje djeteta u odnosu na odrasle i ostalu djecu odnosno, način kako se dijete ponaša prema odraslima i drugoj djeci, traži li dopuštenja, jesu li odrasli u interakciji s djecom, ignoriraju li dijete, uzimanje amnestičkih podataka, odnosno pitanja koja su vezana uz odnose u obitelji, kazne i nagrade, odnos djeteta i ukućana, promatranje djetetove igre, analiza crteža,

analiza djetetovog ponašanja i upotreba skala procjene (Buljan-Flander i Kocijan-Hercigonja, 2003). Crteži su se pokazali kao jedni od najučinkovitijih metoda u prepoznavanju agresivnog ponašanja i okidač za agresivno ponašanje. Istraživanja su pokazala da djeca prilikom crtanja koriste različite simbole i boje koje imaju uznemirujuće značenje, često s namjerom da slike budu „strašne“ (Kojić, Markov i Zeba, 2015). ukoliko dijete crta obitelj i uporno izostavlja neke likovi, to može biti znak poremećenih odnosa između članova obitelji, ali nekada mogu izostavljati i sebe ili u crtežu iznositi traumatske događaje (Buljan-Flander i Hocijan-Hercigonja, 2003). Kako bi donijeli konačne zaključke na osnovi dječjih uradaka, radove je potrebno analizirati zajedno s djecom te djetetu dozvoliti da se i verbalno izrazi, ako želi (Kojić i sur., 2015).

Drugi oblik liječenja agresivnosti je liječenje lijekovima, antipsihoticima sa širokim spektrom djelovanja. Njihova upotreba je ograničena zbog teških nuspojava, no imaju svoju primjenu u ublažavanju agresivnih smetnji kod npr. psihotičnih poremećaja, intelektualnih teškoća a agresivnosti, smetnji ponašanja i slično (Kušević i Melša, 2017). Važno je napomenuti da je svako liječenje bez suglasnosti, pogotovo kod djece rane i predškolske dobi protuzakonito i smatra se prisilom, ugrožava autonomiju pojedinca i negativno utječe na kvalitetu liječenja (Katalinić i Šendula Jengiće, 2017).

Intervencije kod kuće

Ortner (2007) navodi kako agresija nije odgovor na agresiju, te se na taj način samo stvara začarani krug kojim se agresivnim ponašanjem samo privremeno utišava određeno ponašanje. Ako roditelji grde dijete ili ga kažnjavaju nakon nasilnog ponašanja, djetetu je to samo potvrda da ga roditelji „ne vode“ i „ne razumiju“ te se može postići samo kontraefekt. Roditelji bi negativne izjave, poput prijetnji i naredbi, trebali zamijeniti s pozitivnim oblicima ponašanja koji potiču dječje prosocijalno ponašanje (Vasta i sur., 2005). Djeca koja su manja nisu ni svjesna da rade nešto loše, primjerice da dvogodišnjak prejako grli svoju malu sestru. U takvoj situaciji roditelji bi trebali intervenirati na način da objasne djetetu da svoju ljubav treba pokazivati nježnije jer je sestra jako mala, ali ako roditelji svaki put viču i i čupaju dijete za ruku, dijete će ostati zakinuto za vrijedno iskustvo učenja ljubavi uz poštivanje osobnog prostora (Juil, 2018). Važno je djeci biti podrška, ali odrediti jasne granice prihvatljivog i neprihvatljivog ponašanja. Nejasne i nepostojeće granice mogu dovesti do nepravilnog razvoja ličnosti koje se povezuju s dječjim agresivnim ponašanjem (Kušević i Melša, 2017). Također je važno napomenuti da određivanje granica prihvatljivog i neprihvatljivog ponašanja nije isto

što i nametati djetetu pregršt pravila. Granice se ne određuju principom „poštuj moja pravila ili ću te kaniti i narušiti tvoj integritet“ već na način da kažemo djetetu da ga razumijemo, ali je granica potrebna jer nešto nije poželjno (Juul, 2018). Ibrahim i sur., (2016) navode kao cilj roditeljske intervencije izgrađivanje odnosa sa svojim djetetom i reduciranje dječjih agresivnih ponašanja. U tome roditeljima može pomoći tzv. „PMT – parent management training“, koji pomaže roditeljima u usvajanju novih tehnika, vještina i ponašanja koja su najprikladnija u određenoj situaciji.

Važnost suradnje između obitelji, vrtića i zajednice

Kako bi se uspješno preveniralo agresivno ponašanje važno je partnerstvo između obitelji, vrtića i zajednice. Partnerstvo je proces u kojem su uključeni pojedinci ili institucije koji nastoje međusobno pružiti podršku i doprinose u cilju pozitivnih ishoda u budućnosti, u ovom slučaju zdravog razvoja djeteta. Ono se temelji na povjerenju, komunikaciji i svijesti da suradnički odnos podrazumijeva zajedničku odgovornost za ishode (Bilić i sur., 2012). Suradnja je vrlo važan proces u kojem je bitno da sudionici, odnosno roditelji, odgojno-obrazovne ustanove i zajednica budu zainteresirani uspostaviti suradnički odnos. Dijete se pri polasku u odgojno-obrazovnu ustanovu nalazi u situaciji mijenjanja poznatog primarnog socijalnog okruženja – obitelji, s nepoznatim socijalnim okruženjem – vrtićem koje treba približiti, a ne gledati odvojeno. Roditelji i odgojitelji trebaju ostvariti partnerske odnose dogovaranjem, dijeljenjem informacija, međusobnim uvažavanjem i poštivanjem te zajedničkim donošenjem odluka (Bašić i sur., 2005).

Dječje agresivno ponašanje, česti je pokazatelj obiteljskog stila rješavanje problema. Zato je u razgovoru s roditeljima važan stav odgojitelja prema agresivnosti, a posebno prema agresivnom ponašanju kakvo očituje pojedino dijete. Zbog toga odgojitelji u razgovoru s roditeljima čije dijete sklono čestom iskazivanju agresivnog ponašanja treba biti opširno informiran. Odgojitelji trebaju informirati roditelje o pravilima ponašanja u skupini te posebno izdvojiti ona ponašanja kojih se njihovo dijete pridržava, a kojih ne. Također je potrebno izvijestiti roditelje o socijalnim situacijama u kojima se dijete dobro nosi koristeći uobičajena prosocijalna ponašanja, detaljno opisati djetetova postignuća i načine na koje odgojitelji podržavaju ta nova ponašanja. Osim agresivnog ponašanja u vrtiću, roditelje bi trebalo upitati u kojim situacijama njihovo dijete pokazuje agresivno ponašanje, bilo to igra, vrijeme obroka i slično te kako se oni ponašaju kada njihovo dijete iskazuje agresivno ponašanje, kako se osjećaju, što misle, što kažu i učine. Ukoliko odgojitelj procjenjuje da je agresivno ponašanje problem u njihovoj odgojnoj skupini, trebao bi sazvati roditeljski sastanak komunikacijskog tipa gdje će se razgovarati o agresivnom ponašanju. Roditelje se upoznaje sa stručnom literaturom i iskustvima odgojitelja u takvim situacijama. Odgojitelji posebno naglašuju ulogu roditelja, odnosno poučavaju ih koje sve materijale i postupke koriste u prevenciji odnosno normalizaciji agresivnog ponašanja. Poželjno je reći roditeljima da nije ništa neobično što ne znaju kako postupiti i da je odnos s djecom koja često iskazuju agresivno ponašanje zahtjevan i težak (Milanović i sur., 2014).

Kako bi se roditelji bolje pripremili za prevenciju agresivnog ponašanja kod njihove djece, poželjno je da odgojno-obrazovne ustanove pruže široku ponudu pomoći, savjetovanja, radionica i stručnih usavršavanja. Odgojno-obrazovne ustanove imaju središnju ulogu kada se radi o pitanju kako uvesti u obitelj pedagoške spoznaje, odnosno kako pomoći roditeljima u odnosu na njihovu odgovornost za odgoj i obrazovanje njihove djece (Rumpf, 2009).

Uloga odgojitelja i vrtićkog okruţja u razvoju prosocijalnog ponašanje djece

Jedan od najvećih problema s kojima se odgojitelji susreću jest agresivno ponašanje (Katz i McClellan, 1997.; prema Schwartz, Dodge i Coie, 1993). Teorije o tome zašto djeca iskazuju agresivnost dijeli se u dvije kategorije: teoriju suficita i teoriju deficita. Teorija suficita tvrdi kako su djeca agresivna jer se ne znaju nositi s visokim razinama bijesa ili agresivnosti, pa ih to njihovo duševno stanje prisiljava da se posluţe agresivnim ponašanjem. Odgojitelji mogu pomoći djeci ublaţiti svoje agresivno ponašanje tako da ih nauče kako kontrolirati pretjerani gnjev ili svoje agresivne porive. Teorija deficita tvrdi da su djeca agresivna jer im nešto nedostaje, primjerice neko socijalno umijeće ili kontrola impulsa. Primjerice, neki predškolci ne znaju kako djelotvorno izraziti svoje potrebe ili želje pa se sluţe agresijom kako bi postigli svoj cilj. Nauče li se primjerenom načinima izraţavanja, njihovo agresivno ponašanje bi se moglo uvelike smanjiti.

Iskustva su pokazala kako odgojitelji mogu odigrati vaţnu ulogu u promicanju prosocijalnog razvoja djeteta. Individualno vođenje je ono što je vaţno u radu s malom djecom. Dijete koje će obratiti pozornost i uključiti se u konstruiranje novih spoznaja kada je izravno uključeno u neku situaciju, prije će ih razumjeti, usvojiti i primijetiti. Odgojiteljima je lakše djetetu ponuditi prijedlog u toplom i prijateljskom kontekstu jer individualno usmjerena i topla interakcija povećava djetetovu sposobnost da sasluša i reagira na odgojiteljeve prijedloge.

Načini na koje odgojitelji planiraju svoje programe i uređuju okruţje utječe na djetetovo stjecanje novih znanja i spoznaje o društvu kao i da primijeni i razvije svoja socijalna umijeća (Katz i McClallen, 1997). Prema Katz i McClallenu (1997) kontekstualni, organizacijski i strukturalni čimbenici koji utječu na socijalni ţivot odgojno-obrazovne zajednice uključuje: način na koji je fizičko okruţje očuvano, vaţnost intencionalnosti kojom odgojitelji osiguravaju i raspoređuju vrijeme za socijalnu interakciju, vaţnost igre kao vaţnog konteksta socijalnog razvoja i vaţnost smislenih grupnih aktivnosti u kojima djeca razvijaju umijeća i dispozicije za intencionalnije istraţivanje svijeta oko sebe.

Mnogo je oblika i sloţenosti dječjih igara, kao što su individualna igra, gruba igra, usporedna igra i sociodrama. Neki materijali, oprema i aktivnosti kod djece izazivaju puno više sloţenijih socijalnih interakcija od drugih jer zahtijevaju usklađenu i dogovorenu suradnju dvije ili više osoba u određivanju stajališta, suradnji spremnosti drugima pomoći. Igra zamišljanja ili simbolička igra zahtijevaju najviše socijalnog umijeća jer je razina socijalnog kognitivnog

umijeća potrebna za usklađivanje odabranih uloga, ciljeva i dogovorenih scenarija u dramatizaciji koja zahtjeva zajednička usmjeravanja između dvoje ili više djece (Katz i McClallen, 1997).

Igra je svaka slobodna aktivnost u kojoj dijete uživa. Ona je biološki nagon i od neizmjerne je važnosti za dječji socijalni razvoj (Klarin, 2017). Bilo da se dijete igra samo ili s drugom djecom, promatrajući djetetovu igru vrlo brzo može doći do djetetovog izražavanja nesigurnosti, strah, agresija, nepovjerenje (Buljan-Flander i Hocijan-Hercigonja, 2003). Igra se smatra terapijom kroz koju dijete manifestira svoj unutarnji svijet. Dijete ponekad kroz igru pokazuje ponašanje koje njegovi roditelji ili vršnjaci prikazuju prema njemu. Promatrajući dječju igru možemo prepoznati koje razvoje potrebe dijete nije zadovoljilo, dječju sadašnjost prošlost, komunicirati s djetetom na novi način i dobiti uvid u dječje (Klarin, 2017).

Zaključak

Možemo zaključiti kako je agresivno ponašanje česta pojava u ranoj i predškolskoj dobi djeteta. Agresivnost djeca mogu iskazati u različitim oblicima ponašanje bilo to otimanje igračke, uništavanje igračaka, guranje, udaranje, griženje i slično, u svakoj situaciji treba postupiti objektivno, smireno i bez osude djeteta. Agresivnost kod djece rane dobi je znak da djetetu treba pomoći te se takvi oblici ponašanja ne smiju zanemariti. Odgojiteljice u vrtiću, promatranjem djeteta, mogu lakše i brže prepoznati njegovo agresivno ponašanje koje može biti fizičko i verbalno.

Djetetovo agresivno ponašanje može imati različite uzroke, bilo to strah ili prijetnja upućena od strane drugog djeteta, obiteljski problemi, utjecaj medija, loši odgojni modeli i slično. Prepoznavanjem različitih vrsta i faktora koji su povezani sa biološkim, društvenim i kognitivnim odrednicama, mogu uvelike pomoći u prevenciji agresivnog ponašanja kod djece rane i predškolske dobi. Osim što je obiteljski odnosi jedan od čestih okidača agresivnog ponašanja, ono što ju još može potaknuti je utjecaj vršnjaka i izloženost medijima koji danas zauzimaju važnu ulogu u djetetovom životu. Također možemo izdvojiti i zastupljenost agresije kod različitih spolova i dobi djece. Muškarci, odnosno dječaci su u većini slučajeva podložni fizičkoj agresivnosti, dok su žene, odnosno djevojčice sklonije socijalnoj agresivnosti.

U prevenciji agresivnog ponašanja treba sudjelovati obitelj, odgojitelji i zajednica u kojoj žive. Obitelj ima veliku odgovornost prema djetetu jer to mjesto gdje dijete stječe prva znanja, vještine, usvaja vrijednosti i norme ponašanja. Isto tako dijete stvara sliku o sebi i drugim ljudima kroz obiteljske odnose. Ukoliko roditelji imaju poteškoća u prevenciji agresivnog ponašanja kod djeteta, potrebno im je pružiti stručnu podršku s ciljem osnaživanja njihovih roditeljskih kompetencija. Osim obitelji veliku odgovornost imaju odgojno-obrazovne ustanove koje lako mogu prepoznati djetetovo agresivno ponašanje te mu isto vrijeme pravovremeno pomoći. Isto tako, važna je i suradnja između obitelji, vrtića i zajednice kako bi si mogli međusobno pomagati i dijeliti informacije o djetetu koje ima poteškoće u ponašanju. Ključno je kod djeteta razviti empatiju kako bi upoznao vlastite i tuđe emocije zasnovane na iskustvu, a ne na intelektualnoj informaciji. Dijete treba učiti da se brine o drugima, pomaže i suosjeća s drugima jer koliko se god nauči dijete prosocijalno ponašati, toliko će mu se agresija činiti kao nepoželjno i nepotrebno ponašanje.

Budući je igra djetetova najvažnija aktivnost potrebno mu je osigurati dovoljno vremena, prostora i materijala za spontanu, slobodnu i neometanu igru. Kroz igru dijete razvija prosocijalne oblike ponašanja, stječe nova znanja i vještine prijeko potrebne da bi se razvio u socijalno kompetentnog pojedinca. Samim time, smanjit će se potencijalni razvoj djetetove agresivnosti.

I na kraju, ono što je ključno za razvoj socijalno kompetentnog djeteta je brižno, podržavajuće i toplo okruženje u kojem će ono razvijati sve svoje vještine koje su mu potrebne za uspješno rješavanje svakodnevnih životnih situacija. Dijete više od svega treba ljubav, pažnju, poštovanje i uvažavanje, kada mu se to pruži zasigurno se agresivni oblici ponašanja neće niti razviti.

Literatura

Ajduković, M. (2008). Rane intervencije i ostale intervencije u zajednici kao podrška roditeljima pod rizicima. U: Ajduković, M. i Radočaj, T. (ur.), *Pravo djeteta na život u obitelji*. Zagreb: UNICEF, 57-75.

Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: MATE d.o.o.

Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.

Bašić, J., Koller-Trbović, N. i Žižak, A. (2005). *Integralna metoda u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima*. Zagreb: Alinea.

Bilić V., Buljan Flander G. i Hrpka H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Buljan-Flander, G., Kocijan-Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M.usluge

Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G. M. i Little, T. D. (2008). Direct and Indirect Aggression During Childhood and Adolescence: A Meta-Analytic Review of Gender Differences, Intercorrelations, and Relations to Maladjustment. *Child Development*, 79(5), 1185-1229

Ciboci, L., Kanižaj, I. i Labaš, D. (2011). *Djeca medija. Od marginalizacije do senzacije*. Zagreb: Matica hrvatska.

Cole, D. A., Martin, N. C., Sterba, S. K., Sinclair-McBride, K., Roeder, K. M., Zelkowitz, R. i Bilsky, S. A. (2014). Peer victimization (and harsh parenting) as developmental correlates of cognitive reactivity, a diathesis for depression. *Journal of Abnormal Psychology*, 123(2), 336-349. doi.10.1037/a0036489

Crick, N. R., Ostrov, J. M., Burr, J. E., Cullerton-Sen, C., Jansen-Yeh, E. i Ralston P. (2006). A longitudinal study of relational and physical aggression in preschool. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 27(3), 254-268. doi.10.1016/j.appdev.2006.02.006

Crick, N. R. i Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66(3), 710-722. <http://doi.org/10.2307/1131945>

Đuranović, M. i Opić, V. (2013). Mogućnosti prevencije rizičnih ponašanja djece predškolske dobi. *Magistra Ladertina* 8(1)

Filipović, I. (2009). Uloga obitelji u prevenciji poremećaja u ponašanju. (u): Galić, R., Koren Mrazović, M. (ur), *Prevencija poremećaja u ponašanju-stanje i perspektive*. Zagreb: Grad Zagreb, str. 23-27.

Haug-Schnabel, G., (1996). *Agresivnost u dječjem vrtiću*. Zagreb: Educa, nakladno društvo d.o.o.

Ibrahim, K., McCauley, S., Piasecka J., Sukhodolsky D., Smith, S. (2016). Biheavioral interventions for anger, irritability, and aggression in children and adolescents. *Journal of child and adolescent psychopharmacology*, 26(1), 58-64. Doi: 10.1089/cap.2015.0120

Juul, J. (2018). *Agresivnost! Nov i opasan tabu? Vodič za bolje razumijevanje agresivne djece i mladih*. Split: Harfa.

Jurčević-Lozančić, A. (2005). *Izazovi odrastanja*. Petrinja: Visoka učiteljska škola.

Katalinić, S., Šendula Jengiđ, V. (2017). Krizna stanja i primjena mjera prisile u psihijatriji. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 38(3), 1225-1240

Kojić, M., Markov, Z., Zeba, R. (2015). Crtež i likovni izraz u otkrivanju i suzbijanju dječje agresivnosti. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 61(1), 163-174

Kokanović, T., Opić, S. (2018). Prevalence of Aggressive and Prosocial Behavior of Preschool Children in Relation to Family Structure. *Croatian Journal of Education - Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 20(Sp. Ed. 1), 59-71. <https://doi.org/10.15516/cje.v20i0.3064>

Kokanović, T. (2017). Spolne razlike i dobna povezanost u manifestiranju agresivnog i prosocijalnog ponašanja djece predškolske dobi. U: D. Bouillet, M. Đuranović, D. Tot (Ur.), *Zbornik odabranih radova s 11. međunarodnog balkanskog kongresa obrazovanja i znanosti: Budućnost obrazovanja i obrazovanje za budućnost* (str. 183-205). Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Kušević, Z., Melša, M. (2017). Agresivnost kod djece i adolescenata. *Socijalna psihijatrija*, 45(2), 105-116.

Klarin, M. (2017). *Psihologija dječje igre*. Zadar: Sveučilište u Zadru

Klarin, M., Miletić, M., Šimić Šašić, S. (2018). Problemi ponašanja kod djece i mladih – doprinos sociodemografskih obilježja, zadovoljstva obitelji i socijalne podrške. *Magistra Iadertina*, 13(1), 70-90.

Kraljic Babić, K., Vejmelka, L. (2015). Specifičnosti nasilja među djecom, prevencije i tretmana nasilnog ponašanja u predškolskoj dobi. *Socijalne teme*, 1 (2), 91-114. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/file/261334>

Mackonochie, A. (2004). *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Mataga-Tintor, A. (2003). Osnajivanje lokalne samouprave u prevenciji društveno neprihvatljivih ponašanja djece i mladih. *Dijete i društvo*, 5 (2-3), 275-289.

Milanović, M., Gabelica Šupljika, M., Starc, B., Jukić Lušić, I., Pleša, A., Rajković, L., Šaravanja, A., Šarić, Lj., Modrić, N., Dragojević, Z., Profaca, B., Žižak, A. (2014). *Pomozimo im rasti*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Miliša, Z., Tolić, M. i Vertovšek, N. (2010). *Mladi – odgoj za mlade*. Zagreb: M.E.P.

Ortner, G. (2007). *Bajke koje pomažu djeci*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Petermann F., Petermann U. (2010). *Trening s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Rumpf, J. (2009). *Vikati, udarati, uništavati*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Rumpf, J. (2006). *Vikati, udarati, uništavati: kako postupati s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Szentmartoni, M. (1991). Agresivnost i njezini odrazi u odgoju. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 46(6), 627-636.

Šagadin K. (2016). Agresivno ponašanje djece u predškolskoj dobi. *Završni rad*. Zagreb: Učiteljski fakultet.

Teicher, M. H., Samson, J. A., Polcari, A. i McGreenery, C. E. (2006). Sticks, Stones, and Hurtful Words: Relative Effects of Verious Forms of Childhood Maltreatment. *American Journal of Psychiatry*, 163(6), 993-1000. doi:10.1176/ajp.2006.163.6.993

Vasta, R., Haith, M., Miller, S. (2005). *Dječja psihologija*. Zagreb: Naklada Slap.

Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Velić, J. i Brajša-Žganec, A. (2018). Kvaliteta obiteljske interakcije i emocionalna kompetentnost kao odrednice agresivnog ponašanja djece školske dobi. *Napredak*, 159(1-2), 115-138

Zrilić, S., Klasnić, I., Đuranović, M. (2023). *Nepoželjna ponašanja djece*. Zagreb-Zadar-Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Sveučilište u Zadru, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.

Živčić-Bećirević, I., Smojver-Adžić, S. (2003.) *Problemi u ponašanju predškolske djece prema procjeni roditelja i odgojitelja*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

Maja Ferenčak
